MAHARASHTRA UNIVERSITY OF HEALTH SCIENCES NASHIK.
DIRECTION NO. 18 OF 1998

Sub :- Examination Leading to the Degree of Bachelor of Ayurvedic Medicine and Surgery (B.A.M.S) (आयुर्वेदाचार्य)

Whereas the Hon.Governor of the Maharashtra has promulgated Maharashtra Ordinance No. XI of 1998 Namely "The Maharashtra University of Health Sciences (Continuance) Ordinance, 1998" (hereinafter referred to as an Ordinance.) for establishment of Maharashtra University of Health Sciences at Nashik.

AND WHEREAS it is a duty of the University to hold Examinations of the courses conducted by the University as provided under sub-section (ii) of Section 5 of an Ordinance.

AND WHEREAS the University has decided to conduct the Bachelor of Ayurvedic Medicine and Surgery (B.A.M.S) (आयुर्वेदाचार्य)

AND WHEREAS conduct of Examinations is a subject matter of Ordinances as provided under sub-section (VI) of Section 50 of an Ordinance.

AND WHEREAS Ordinance for conduction of an Examination leading to the Degree of Bachelor of Ayurvedic Medicine and Surgery Bachelor of Ayurvedic Medicine and Surgery (B.A.M.S.) (आयुर्वेदाचार्य) is not in existence;

AND WHEREAS making of an Ordinance is a time taking process;

Now, therefore I, Dr. D. G. Dongaonkar, Vice-Chancellor of the University in exercise of the powers conferred upon me under sub-section (8) of Section 16 of an Ordinance issue following Directions.

1. These directions may be called "Examinations leading to the Degree of Bachelor of Ayurvedic Medicine and Surgery (आयुर्वेदाचार्य) Direction 1998."
2. These Directions shall come into force with effect from the date of its issuance.
3. The Ayurvedic Education should aim at producing competent Physicians (चिकित्सक)and Surgeons (शल्यज्ञ) of profound knowledge having extensive practical training based on Ayurvedic fundamentals with scientific knowledge of modern advances who can take up responsibilities in the Medical and health services and can be actively involved in Family Welfare and National Health Programmes.
4. ELIGIBILITY OF APPLICANTS FOR ADMISSION

   The applicant will be held eligible on fulfillment of following Criteria :

   a) The applicant must be an Indian National.
   b) The applicant must have passed Higher Secondary Certificate or equivalent examinations, in one and same attempt, from an institution with physics. Chemistry and Biology (Botany & Zoology) as subjects offered securing not less than 50 % marks in these subjects taken together. This percentage will be relaxable to 40 % for backward class applicants. The Candidate must have passed English as one of the subject.
5. Minimum Age for Admission shall be 17 years as on 31st December in the year of admission.

6. Duration of Course – 5 ½ Years. MAIN COURSE – 4 ½ years

   a. First Professional - 1½ years
   b. Second Professional - 1½ years
   c. Third Professional - 1½ year
   d. Internship - 1 year.

   The first 3 Academic terms shall be occupied in the study of non-clinical subjects and no student shall be permitted to appear for IInd professional until he/she has passed in all the Ist Professional subjects. No students shall be permitted to appear for the IIIrd Professional subjects until he/she has passed in all the IInd Professional subjects.

7. Degree to be Awarded (Ayurvedacharya) (आयुर्वेदाचार्य) Bachelor of awarded of Ayurvedic Medicine & Surgery (B.A.M.S) No Candidate shall be awarded Ayurvedacharya (Bachelor of Ayurvedic Medicine and Surgery) degree unless he has passed the prescribed examinations and has satisfactorily completed one year compulsory rotating internship after passing the final examination.

8. Medium of Instruction shall be Sanskrit, Hindi, English and Marathi.

9. The number of students to be admitted.

   The admission should be made strictly in accordance with the student-bed-ratio-as per C.C.I.M. norms i.e. 1:3. The minimum bumber of students to be admitted in an Ayurvedic college should be 30 and minimum bed strength should be 100.

10. First Professional Examination (to be held at the end of three terms)

   a) The first Professional period will start from June and end in October next year. The examination shall ordinarily be held during the month of October / November. An examinee who does not pass or who fails at first Ayurvedacharaya examination in three consecutive examinations inclusive of the first shall not be allowed to prosecute his studies for first Ayurcedacharya course provided that a person may be permitted to take examination after the said examination if he produces certificate from Dean / Principal / Superintendent of hospital of affiliated Ayurvedic College. This facility shall be granted for only one more attempt.

   b) Second Professional Examination (to be held at the end of six Academic terms)

      The Second Professional Course shall start following the first professional Examination and their examination shall be ordinarily in April / May of next year.

      The Second Professional Examination shall be held after three terms after Ist professional examination and in the following subjects :

      i) Ras Shastra evam Bhaishajya Kalpana.
      ii) Dravya –Gun – Vigyan.

iii) Agad Tantra, Vyavahar Ayurved evam vidhi Vaidyak.
iv) Rog vigyan evam Vikriti Vigyan
v) Charak Samhita Paper I (पूर्वार्ध)
vi) Swashta Vritta

c) Third Professional Examination (To be held at the end of 4 ½ years)

i) The final professional examination will be held after passing the IInd professional examination.

1) Prasuti Tantra, Stree Rog
2) Kaumar Bhrutya
3) Kaya Chikitsa
4) Shalya Trantra
5) Shalakya Tantra
6) Charak Samhita Paper IInd (उत्तरार्ध)

ii) If a candidate remains failed in one or more subject in final professional examination he / she be eligible to appear in those subject in subsequent III rd professional examination which will be held every six month. The Ist, IInd & IIIrd professional examination will be held every six month.

11. Exemption of subject in an examination.
An examinee securing minimum 50 % in theory and practical separately in a subject shall be exempted. For appearing in the examination in that subject. He / she shall be declared to have passed the whole examination when he / she has passed all the subjects of the examination.

12. Deficiency subject to maximum 5 marks shall be condoned to enable an examinee to pass the said examination. Such condonation shall be granted under one or more heads of passing.

EXPLANATION :-

A) Condonation of deficiency of marks shall not be granted for securing exemption in a subject.

B) Examinee passing an examination with condonation of deficiency of marks shall not find a place in the marit list.

C) Examinee passing an examination with condonation of deficiency of marks shall not be eligible for any University Scholarship, Medals, Prizes and any other University awards pertaining to that examination.

D) Statement of marks issued to candidates shall show condonation of deficiency of marks, if any, without maintaining the extent of condonation in term of marks.

13. Examinees successful at the First and Second Ayurvedacharya Examination shall be entitled a Certificate in the prescribed form signed by the Controller of Examinations and those passing the Final Ayurvedacharya Examination shall on completion of

internship and on payment of Prescribed fees, receive a Degree in the prescribed form signed by the Vice-Chancellor.

14. Attendance of an examinee before presenting himself for examination shall have 75 % attendance in non-clinical subjects and 80 % attendance in clinical subjects and practical and should have pursued a course of study to the Satisfaction of the head of the department and the head of Institution.

15. Compulsory Rotating Internship

    a. The Compulsory Rotating Internship shall be done in the teaching/ hospitals /Ayurvedic hospitals or hospitals recognized by University available in respective states and dispensary and Primary Health Care Centres for the period of 12 months (6 months each) after passing the final examination. In this period at least a period of six months of internship shall be devoted in the clinical department of the teaching hospital.

    b. On full completion of the Internship as certified by Principal on the recommendations of the authorities under whom the training was done, the candidate shall be eligible for the award of Ayurvedacharya (Bachelor of Ayurvedic Medicine and Surgery) Degree.

16. Pre-Degree Compulsory Internship Training Scheme For Ayurvedacharya (B.A.M.S) Course. Be As per Appendix –A Appended Herewith.

17. The Scheme Of Examination For First Year B.A.M.S. (आयुर्वेदाचार्य) shall be as per Appendix –B appended herewith.

18. The scheme of studies shall be as per Appendix –C appended herewith.

19. The scope of the syllabus shall be as per Appendix –D appended herewith.

20. The fees for the examinations shall be as decided by the management council form time to time.

21. Notwithstanding anything to the contrary in this Direction one person shall be admitted to the examination under this Direction if he has already passed the same examination or an equivalent examination of any other Statutory University.

Nashik :- Sd/-

Date :- 9/12/1998 D.G. Dongaonkar

APPENDIX – A

Scheme Of Post – Ayurvedacharya Bachelor Of Ayurvedic Medicine and Surgery (B.A.M.S.) (आयुर्वेदाचार्य) EXAMINATION

PRE-DEGREE COMPULSORY INTERNSHIP TRAINING SCHEME

“Aims and Objects”

Fresh Graduate in Ayurved having acquired both theoretical and practical knowledge and having passed the examination in all concerned subject during their studentship.

Before entering the vast field of general practice or in Medical and health services, a student should acquired the art, skill and technique regarding medical services to be rendered to mankind, he should necessarily be exposed to field work.

Fork the very purpose the scheme of post-examination and pre-degree internship is to be done by every fresh graduate before obtaining the degree.

“General”

1. After passing the Final AYURVED VACHASPATI (M.D./M.S.) Examination, every student will be required to undergo the compulsory internship to the satisfaction of the Head of the Institution.
2. A Student passing Final AYURVED VACHASPATI (M.D./M.D.) Examination will not be entitled to receive the degree without completion of the Internship
3. The Training programme of interns will be regulated the Principal and the Superintendent of the Hospital where intern under-takes his internship.
4. a) Internship training should preferably be carried out on the hospital of the college from where the student has passed his final examination Authorities of the Institution students in the hospital of the college.
   b) If it is not possible to accommodate all the students, internship may be permitted to carry out in the hospital/dispensary run be the State/Central Government or Local bodies or in hospital/dispensary recognized by the University for the purpose. In such cases the Incharge of the Hospital/Dispensary and the concerned Principal will regulate the training.
   c) A student may be permitted to carryout internship in the hospital of any other Ayurvedic College if permitted by the Principal of the College.
   d) All the appointments should be made by the principal on merit and on, first come first served basis.
5. Immediately after the declaration of the results of first Bachelor of Ayurvedic Medicine and Surgery (B.A.M.S.) (आयुर्वेदाचार्य) Examination the successful students should submit their application in prescribed forms to the Principal of College.

   The Principal will make the posting or appointment in the Hospital of the college in the first instance. When it is not possible to accommodate all student the

posting be made to other hospital / Dispensary etc. in consultation with the In charge of that Hospital / Dispensary etc.

6. Period of Internship-Six months urban area and Six months rural area.

7. Intern Bed Ratio.

1 Attendance – Minimum attendance of each intern shall not be less than 80% in each department separately.

9. Working hours – not less than 8 hours suitable arranged by Superintendent or In charge of the Hospital. Interns may be given shift rotation including right duties.

10. A muster roll must be kept for the attendance by the Superintendent / In charge of the Hospital and should be forwarded to the Principal every month.

1. Every Internee shall under administrative and disciplinary control of the Hospital where he is appointed.

12. Interns shall obey the rules, regulation, conversions and practices of the Hospital in force and those will be laid down from time to time.

13. No intern shall remain absent from his/her Hospital duties without prior permission from the authorities of the Hospital.

1. Stipend – will be paid by the Principal of the college at the rate sanctioned by the Government from time to time. The Principal may recover the dues of any kind, if any, from the stipend of the intern

15. **Leave :**

    i) a) For Internship of six months duration- Total 8 days with Stipend.

    b) For Internship of Twelve months Duration – Total 15 days with Stipend Provided that not more than 3 days at a time.

    ii) **Special Leave :**

    a) Upto 30 days during 12 months Internship
    b) Upto 60 days during 12 months Internship
    c) This type of leave shall be without Stipend.
    d) It shall not more than 20 days at a time in each of the 3 months.
    e) Prior sanction of the authorities is necessary for the type of leave.
    f) Leaves without stipend will not be counted forward the attendance.

    iii) Any leave or absence form the work in excess of the above will be treated as absence and the intern shall have to complete the required attendance at his own cost any stipend or remuneration.

    iv) All such leave and attendance of the intern should be forward to the Principal of the college.

16. Completion Certificate :

On satisfactorily completion of the internship the Principle / Head of the Institution shall forward to the University a certificate to the effect that the intern has satisfactorily completed his / her internship. The University in turn will issue the final completion certificate to the Internees.

17. The whole of the scheme will be supervised and controlled by the Dean of the Faculty in consultation with the concerned Principal.
18. Notwithstanding any thing contained in this scheme, the University reserves the right to take any action at think fit in this respect without assigning any reason or justification therefore.
19. The University reserves the right to make amendment or to alter these rules or charge the scheme as a whole at it think fit to be enforced.

"Guidelines for training Programme"

1. Training of the Internees during the period of Internship shall be regulated by the Principal and the Superintendent or Incharge of the Hospital where an intern undertake his internship.
2. The Internee shall be entrusted with the clinical responsibilities under the control and supervision of Senior Medical Officers only.
3. The internee should be given as much as possible clinical work in each department.
4. The training in the Hospital shall include case taking evaluation of symptomatology, investigations made therefore, the sampraptivigyan and differential diagnosis, arriving at diagnosis and the management especially through Ayurved.
5. For the above purpose as Intern should be exposed to training in different department as follows:

   Internship in Urban area is period of Six months in the hospital of the college, recognized by the University for the purpose.

Sr. No	Name of the Department	For 6 months Internship
1	Kayachikitsa	2 months
2	Shalya Shalakya	2 months
3	Presto Tartar String and Camera	
4	Family Welfare activities Community, Health, National Programme etc.	2 months
5	Medico legal Aspects	
6	Training in PHC, Ayurvedic Dispensaries etc.	

I) **Department of Kayachikitsa**

   a) All routine work such as case taking investigations, diagnosis and management of common diseases.

   b) Treatment of allergic manifastatic and management of naphylectic shock.

   c) Routine clinical pathological work e.g. Haemoglobin estimation, homeroom, urine analysis and microscopic examination blood parasites sputum examination, stool examination etc. Interpretation of laboratorical data and clinical findings and arriving at a diagnosis .

   d) Training in routine ward procedures such as

      i) Giving Injectin.

      ii) Intravenous Infusion and blood Transfusions.

iii) Panchakarm procedures and Technique regarding.

iv) Lumber Puncture.

v) Abdominal and Thoracic Paracentesis.

vi) E.C.G. recordings.

vii) Collection of Blood samples for pathology etc.

II) **Department of Shalya Shalakya**

a) Intern should be trained to acquaint with the diagnosis and management of common surgical disorder.

b) Management of certain surgical emergenices such as shock, Acute, Abdoment etc.

c) Practical Implementation of aseptic and antiseptic techniques, sterilization etc.

d) Intern should be involved in pre-operative and post-operative management.

e) Practical use of anaesthetic thchniques and use of anaesthetic durgs.

f) Intern should work in casuality unit as far as possible and should be made acquainted with medicolegal problems.

g) Radiological procedures, Clinical interpretation of X-ray Plants, I.V.P. Baneak, Myelograms etc.

h) Surgical Procedures and routine ward techniques

i) Suturing of fresh cut in

ii) Dressing of wounds, Burns Ulcers etc.

iii) Incision of abscesses.

iv) Exposition of cysts.

v) Venisection etc.

III) **Department of Prasuti Tantra, Stri-Rog and Kaumar**

a) Anti-natal and Post-nata problems and their remedies, antenatanl and post natal case.

b) Management of normal and abnormal labours.

c) Antenatal and Post-natal emergencies.

d) Minor obstetric surgical procedures etc.

e) Care of newborn.

f) Important paediatric problems and their management.

IV) **Family Welfare and Community Health and National Health Programme -**

a) Various communities based health activites and health programme.

b) National programme of health education, personal hygiene nutrition, family welfare etc.

c) Control communicable diseases e.g. Tuberculosis, Leprosy, Sexually transmitted diseases and other communicable diseases.

d) Control of diseases adopted in National Health Programme e.g. Malaria, Filarial, TB., Leporsy, Blindness etc.

e) Immunisation programme – Triple Antigen and Cholera, Typhoid Vaccine, B.C.G. etc.

V) **Medico Legal Aspect : Such as giving unfit and fitness certificates, death certificates, Court procedures.**

a) Each Int. “Maintenance or Reforms”

b) Each Intern shall have to maintain a detail record of minimum of 10 cases in each department during his internship duly signed by the Medical Officer concerned. The record shall be complete in all respect such as care taking clinical examination investigations, evaluation of symptomatology and Samprapati Vigyan, Treatments and follow –ups.

c) Internee will be required to carry out any selective assignment if given to him by the Medical Officer Incharge.

d) Medical Officer concerned will supervise the training programme, record work of internees and will make a report to the effect to the Superintendent or Incharge of the Hospital.

Rural Area.

For training in rural area i.e. Primary Health Centres. Ayurvedic dispensaries etc. recognized by the University of Pune for the purpose the shceme given by Director of Ayurved should be followed, which is an under.

Rules form internship training rural programme.

1. Temporary Registration from MCIM Council is essential from every graduate. The temporary registration No. should be mentioned on progress covered. The first installment of the stipend will be only issued after the temporary registration.
2. The internee should join immediately to the center, which is allotted to him by the authority. The joining report from the medical officer’s incharge of PHC should be sent immediately to the Dean /Principal of the college through the Medical Officer of PHC.
3. After the completion of the duration the internee should receive the completion certificate from the respective authority e.g. B.D.O. or H.O.D. of the Department etc.
4. He should submit the application of causal leave to the Head of the Department where he is working H.O.D. is expected to enter the leave on his progress card immediately.
5. After the completion of the duration of internship at Primary Health Centre the completion certificate from M.O. incharge of PHC should be submitted to the Dean / Principal of the college duly signed and stamped.
6. The allotted work to internee by the Dean / Principal should be produced if any additional work is allotted.
7. Application of leave should be immediately submitted to the Principal / Dean of the college concerned.

8. Dean / Principal of the College will be governing authorities of the above rules.

VI) Training in PHC, Ayurvedic Dispensaries etc.

1. Rural life and rural health:

   The internee should observe the following plans inconnection with rural health and development:

   I. Prevention of filarasis
   II. Purification of feserwires
   III. Prevention of stree rogs
   IV. Prevention of mosquito (irradication)
   V. Use of pit latrines etc.
   VI. Atleast 2 families should be trained for

   Cleaning of premises.

2. Diagnosis and treatment of common diseases:

   The interns should examine patients coming to the center or dispensary and should keep record of the patients regarding diagnosis and treatment given to them.

3. Administration of the PHC Centre.

   i. Route administration style of the PHC should be studies and should maintain the record of the same.
   ii. He should be acquainted with the routine working of the medical/ non medical staff of PHC for that they should be always in contact with the staff in this period of six month.
   iii. He should be familiar with work of maintaining the register e.g. daily patients Register, Family Planning Register, Surgical Register, take active part in Governments different scheme.
   iv. He should be participating activity in different National Health programmes of Government of Maharashtra.

4. Family Welfare and Ante-natal and Post-natal and Maternal Welfare Programme:

   i. Ten cases of Ante-natal should be recorded, Frequent Examination active immunization against Tetanous, should be recorded.
   ii. Minimum 3 deliveries should be conducted.
   iii. Post-natal care of mother neo-natal care e.g. card infection, Nutrition of new born (At least 10 petient)
   iv. Vaccination Programme –10 infants, development stages of infants with their nutrition, proper guidance regarding breast feeding should maintained the record of above active.
   v. Family welfare programme – 5 cases.
   vi. To promote the couples for Family Planning Programme.
   vii. To encourage the people to use the different Family Planning devoices e.g. Copper T, Candanus, and Piles etc.

5. Preventive diseases and Preventive measures:

   Prevention and vaccination of atleast 50 cases of Diphteria Tetanus, whooping cough, Cholera, Enteric Fevers should be participated in Nation Vaccination Programme atleast for 100 cases of children, younger etc.

6. Diagnosis and Management of following chronic diseases:
   - i. Tuberculosis
   - ii. Leprosy
   - iii. Diabetics
   - iv. Cardiac diseases
   - v. Skin diseases
   - vi. Malaria
   - vii. Filarias
   - viii. Jaundice

7. Health Survey of Students:
   - i. School students, should was examined in following point of view:
   - ii. Constitution and Nutrition
   - iii. Survey of mall, nutritional diseases
   - iv. Treatment and follow – up diseases students
   - v. Registration of such students up to date, survey of birth, death and disabilities.
   - vi. Survey of communicable diseases in students.

	1st week	2nd week	3rd week	4th week	5th week	6th week	Progress
Tubectomy							
Vasectomy							
Immunisation							
Semwacy							
Minor Surgery							

It is essential to maintain the daily work record. The incharge of PHC should the work at last weekly Internees should submit the complete record to the Principal/Dean through the medical officer incharge.

1	2	3	4	5	6	7
Total O.P.D.						
Patients						
Referred to						
Specialist						
Lab. Investigation						
Bld, Sputum,						
Stool,						
Urine etc.						
Malarial Parasites						
Inoculation						
Trapal, Polio etc.						
Ante-natal exam.						
Normal delivery						
Child health cent.						
Students Health						

Proforma of recording work done by the internee at P.H.C. or rural hospitals.

1st week	2nd week	3rd week	4th week	5th week	6th week	7th week
Tubectomy						
Vasectomy						
Immunisation Survey						
Minor Surgery						

It is essential to maintain the daily work record. The incharge of PHC should inspect the work at last, weekly. Internees should submit the complete record to the Principal/Dean through the Medical Officer Incharge.

1	2	3	4	5	6	7	8
Total O.P.D.							
Patient							
Referred to Specialist							
Lab. Investigation							
Blood, Sputum, Stool, Urine etc.							
Malarial Parasites							
Innoculation							
Triple Polio etc.							
Antenatal Exam.							
Normal delivery							
Child Health Centre							
Student Health							

Scheme of Examination for First B.A.M.S. Examination

APPENDIX – B

SN	Name of the subject	Passing Heads	Max. Marks	Min. Marks required to Pass
1	Sanskrit	a) Theory- (Paper I +Paper II)	180 (90 + 90)	90
		b) Oral	44	22
		c) Internal Assessment (Theory + Oral)	26 (20 + 06)	13
2	Padarth Vidnyan	a) Theory- (Paper I + Paper II)	180 (90 + 90)	90
		b) Oral	44	22
		c) Internal Assessment (Theory + Oral)	26 (20 + 06)	13
3	Ashtang Hridayam	a) Theory	90	45
		b) Oral	44	22
		c) Internal Assessment (Theory + Oral)	16 (10 + 06)	08
4	Ayurved Itihas	a) Theory	90	45
		b) Internal Assessment	10	05
5	Sharir Rachana	a) Theory (Paper I + Paper II)	180 (90 + 90)	90
		b) Practical	180	90
		c) Internal Assessment (Theory + Practical)	40 (20 + 20)	20
6	Sharir Kriya	a) Theory (Paper I + Paper II)	180 (90 + 90)	90
		b) Practical	180	90
		c) Internal Assessment (Theory + Practical)	40 (20 + 20)	20

APPENDIX – C

SCHEME OF STUDIES

Numbers of Lectures, Practicals and Demonstrations for various subject.

Subject	Lectures	Practicals & Demonstrations
Subject of first professional		
1. History of Ayurved	60	----
2. Pararth Vigyan	150	30
3. Sanskrit	150	----
4. Astang Hridayam	90	----
5. Shrir Rachana Vigyan	210	210
6. Shrir Kriya Vigyan	210	210
Subject of second professional		
7.Svastha Vritta	180	90
8. Dravyka Gun Vigyan	180	90
9. Ras evem Bhaisajya	180	90
10. Rog Vigyan evam Vikruiti Vigyan	180	90
11.Charak Samhita	100	----
12. Agad Tantra, Vyavahar Ayurveda evam vidhi vaidyak	100	50
Subject of Third Professional		
13. Prasuti Tantra evam Stree Roga	150	In Hospital 3 months
14. Kaumar Bhritya	90	1 month
15. Kaya Chikitsa	400	12 months
16. Shalya Tantra	210	6 months
17. Shalakya Tantra	210	6 months 2 E.N.T. Dental Surgery
18. Charak Samhita	100	2 months Opthalmology 2 months E.N.T. 1 month Dental Surgery

NOTE:

a. The period of theory and practical shall not be less than minutes duration The duration of the practical of clinical subjects and Arcane Sharer (dissection) shall be of at least 120 minutes (two hours)

b. The clinical training in the hospital attached with college to the students shall be as follows:

I	**Kaya Chikitsa (Indoor & Outdoor)**	12 months
a.	General	6 months
b.	Panch Karma	2 months
c.	Manas Roga	15 days
d.	Sarwaramak Roga	15 days
e.	X-ray	1 month
f.	Aatiya	1 month
II	**Shalya Tantra (Indoor)**	6 months
a.	General	5 months (at least one month in O.T.)
b.	Aatyayika	1 month
III	**Shalakya Tantra (Indoor & outdoor)**	6 months
a.	General	3 months
b.	Aatiya	1 months
IV	**Prasuti Tantra evam**	3 months
	Stree Roga	3 months
V	**Kaumar Bhritya**	1 months

NOTE :

Hospital clinical teaching in these subject be started from II Ayurvedacharya (B.A.M.S.) class.

APPENDIX –D

आयुर्वेदाचार्य

पाठयविवरणम्

प्रथम व्यावसायिक परीक्षा

	संस्कृत	द्वै प्रश्नपरम – प्रत्येक ९० अंक:		
		मौखिक – ४५ अंक:		
१	लघुसिध्दांन्त कौमुदी	प्रथमपत्रम् विभाग अ प्रकरण		गुणाक:९० अंक ५५
		गट १	संज्ञा	गुण १०
		गट २	संधी	गुण १५
		गट ३	कारक	गुण १५
		गट ४	समास	गुण १५
२	अनुवाद चंन्द्रिका चक्रधर हंस	विभाग ब		गुण ३५
		गट १	गण१,४,६,१०	गुण १०
		गट २	स्वरांन्त शब्दावली व सर्वनाम	गुण १०
		गट ३	अशुध्दी संशोधन	गुण १०
		गट ४	अनुवाद	गुण ५
द्वितीय पत्रम्				
१	वैद्यकीय सुभाषितानि१ ते २० अध्याय डॉ. भा.गो. घाणेकर	गट १	श्लोकांचे भाषांतर	गुण १५
		गट २	श्लोकांचे स्पष्टीकरणअन्वयसह	गुण १०
		गट ३	कोणत्याही अध्यायावर निबंधवजा प्रश्न	गुण १५
		गट ४	प्रश्नपत्रिकेतील श्लोक सोडून श्लोक लिहिणे	गुण ५
१	आयुर्वेदिय हितोपदेश वै. रणजित राय देसाई		विभाग ब	
२.	पंचतत्रम् (अपरिक्षीत कारकम्)	गट १	आयुर्वेदिय हितोपदेश	गुण २०
		गट २	पंचतंत्रम्	
			अ) संस्कृत कथा गुण१५ ब) भाषांतर गुण१०	गुण २५
मौखिक परीक्षा				(गुणांक ४५)
१	लघुसिध्दांन्त कौमुदी			१०
२	अनुवाद चंन्द्रिका			१०
३	वैद्यकीय सुभाषितानी			१०
४	आयुर्वेदिय हितोपदेश			१०
५	पंचतंत्रम्			५
टीप – वरील पुस्तकातून श्लोकांचे पाठांतर एखादे परिच्छेदाचे वाचन-अनुवाद, काही प्रश्नाचे दोन-तीन वाक्यात उत्तरे रुप, संधी, शब्दाचा अर्थ, समास, इत्यादी प्रश्न अपेक्षित.				

पदार्थ विज्ञानम्
प्रथम पत्रम्

पूर्णांकाः ९०

विभाग - अ

अंकाः ४५

गट १ दार्शनिक पृष्ठीभूमिः पदार्थ विज्ञानं च -

दर्शन शब्दास्यार्थः तस्य व्यापकता च, दर्शनस्य उद्भूतिः, दर्शनानां संख्या, श्रेणिविभजनम् षड्दर्शनानि, अन्यभारतीयदर्शनानां सिध्दान्तानां परिचयः, आयुर्वेदोपरिदर्शनानां प्रभावः, आयुर्वेदेन सम्बन्धितानि दर्शनानि, आयुर्वेदिय स्वतंत्र मौलिकदर्शनम् आयुर्वेदियपदार्थविज्ञानस्यो-पयोगिता पदार्थ लक्षणम् पदार्थविभजनम् संख्या च, भावपदार्थाः अभाव पदार्थश्च |

गट २ द्रव्य विज्ञानीयम् -

द्रव्यस्य लक्षणम् द्रव्यसंख्या, द्रव्याणामन्य भेदाः पृथिव्याः लक्षणं भेदाश्च, जलस्य लक्षणं भेदाश्च, तेजसः लक्षणं भेदाश्च, वायोः लक्षणं भेदाश्चः आकाशस्य लक्षणं भेदाश्च, वायोराकाशस्य च सिध्दिः पंचमहाभूतानि महाभूतानां लक्षणं गुणाः महाभूतानां सत्वादिगुणाः महाभूतानायुत्पत्ति तेषां परस्परानुप्रवेशश्च, कालनिरुपणम् काल शध्दस्योत्पत्तिः शध्दस्य परिभाषा, लक्षणं च, कालस्यौपाधिकाः भेदाः, आयुर्वेदे कालस्य महत्वं |

गट ३ दिशा निरुपणम्ः - आत्मनः लक्षणम् आयुर्वेद

सममत आत्मानः भेदाः परम आत्मा अथवा परमपुरुष, अतिवाहिकपुरुषः, सूक्ष्मशरीरयुक्त आत्मा वा, राशिपुरुषः सूलिवेतनं शरीरं वा, चिकित्स्यः - पुरुषः कर्मपुरुषो वा, संयोग पुरुषः षडधात्वात्मकः पुरुषो वा देहातिरिक्त आत्मनः अस्तित्वम् आत्मनः लक्षणम् आत्मानं ज्ञानस्य प्रवृत्ति, आत्मनः उत्पत्तिः, मनोनिरुपणम् मनसः लक्षणम् मनसःगुणाः मनस विषयाःकर्माणि च, मनसः स्थानम्, तमसः द्रव्यत्व खण्डनम् आयुर्वेददृष्टया द्रव्याणां व्यावहारिक अध्ययनम् |

विभाग - ब

गट ४ गुण विज्ञानीयम्

गुणानां लक्षणम्, गुण संख्या वैशेर्षिकगुणाः कर्मण्यसामान्यगुणाः, आध्यात्मिक गुणाः परादि सामान्यगुणाः गुणानां परिचयः, वैशिषिकगुणनिरुपण् शध्दस्योत्पत्ति भेदाश्च, स्पर्शरुपरसगंधाः | कर्मण्यसामान्यगुणाः गुरु-लघु-शीत-उष्ण, स्निग्ध - रुक्ष -मंद -तीक्ष्ण-स्थिर-सर, मृदु-कठिन, पिच्छिलविशद, श्लक्ष्ण-खर, सूक्ष्म-स्थूल द्रव-सांद्रः| आध्यात्मिकगुणाः - बुध्दिः इच्छा द्वेष, सुख दुख प्रयत्नम् | परादिसामान्यगुणाः - परात्वापरत्वं युक्तीः संख्या-संयोगः विभागः पृथकत्वं परिणामं,संस्कार अभ्यासश्च |

न्यायोक्त - चतुर्विंशतिगुणाः, गुणानां सौधर्म्य वैधर्म्य च । द्रव्येषूपलंभ्यमानाः गुणांः गुणप्राधान्यनिरुपणम् चरकोक्तानां ४१ गुणानां न्यायोक्तचतुर्विशतिगुणानां च समन्वयः ।

गट ५ १) कर्मविज्ञानीयम् - कर्मलक्षणं भेदाश्च, लौकिक कर्मप्रकाराः, न्यायोक्त कर्मभेदाः, आयुर्वेददृष्टया कर्मणः व्यावहारिकमध्ययनम् ।

२) सामान्य विज्ञानीयम् - सामान्य निरुपणम् लक्षणम् आश्रयः भेदाश्च। आयुर्वेददृष्टया सामान्यस्य व्यावहारिकमध्ययनम् ।

गट ६ १) विशेष विज्ञानीयम् - विशेष निरुपणम् लक्षण भेदाश्च, "प्रवृत्तिरुमयंस्यतु" विवेचनीयम् । आयुर्वेददृष्टया विशेषस्य व्यावहारिकमध्ययनम् ।

२) समवाय विज्ञानीयम् - समवायस्य लक्षणम् आयुर्वेद दृष्टया तस्य व्यावहारिकमध्ययनम् ।

३) अभाविज्ञानीयम् - अभावस्य लक्षणम् भेदाश्च, प्रागभावः, प्रध्वंसाभावः अत्यन्ताभावः अन्योन्याभावश्च वर्णनम्

पदार्थ विज्ञानम्

द्वितीयं प्रश्न पत्रम

पूर्णाकाः ९०

विभाग - अ

अंकाः ४५

गट १ १) प्रमाण निरुपणम् - प्रमाणस्य लक्षणम्, प्रमा प्रमेय-प्रमाता - प्रमाण - अप्रमा-स्मृति-भ्रान्ति वर्णनम् प्रमाणास्य महत्वम् प्रतिफलम् च वर्णनम् । प्रणामं संख्य विषये मतमतान्तराणि । त्रिविध प्रमाणेष्वष्टविधप्रमाणानां समावेशः आयुर्वेदसम्मत, आयुर्वेदशासत्रे प्रमाणसंदर्भ परीक्षाशध्दस्य व्यवहारः ।

२) प्रत्यक्ष प्रमाण निरुपणम् - प्रत्यक्ष लक्षणम् ज्ञानोत्पत्ति प्रकारः, इन्द्रियाणां स्वरुपं लक्षणं तेषां श्रेणी विभाजन संख्या वर्णनं च, ज्ञानेन्द्रिय-कर्मेन्द्रिय उपयेन्द्रियवर्णनम् इन्द्रियविषयवर्णनम् इन्द्रियस्य भौतिकत्वं च । पंच -पंचकवर्णनम् इन्द्रियवृत्तिनां त्रयोदशकरणानां च वर्णनम् करणेषु अन्तः करणस्य प्राधान्यम्, अन्तकरणस्य वृतिनां वर्णनम्, प्रत्यक्ष भेदाः निर्विकस्य सविकल्प वर्णनम् । सन्निकर्षस्य स्वरुपं भेदाश्च, सामान्य लक्षण-ज्ञानम् लक्षण प्रत्यासतियोजना याश्च वर्णनम् आयुर्वेदे इन्द्रिय सन्निकर्षस्य स्वरुपम्, वेदना-अनिष्ठानम् वेदानाशस्य हेतुः इन्द्रियानाम् प्राप्यकारित्वविचारः विविध यंत्र द्वारा प्रत्यक्षस्य विस्तार वर्णनम् प्रत्यक्षस्यबाधकं, आयुर्वेद प्रत्यप्रमाणस्योपयोगिता वर्णनम् ।

गट २ १) अनुमान निरुपणम् - अनुमानस्य स्वरुपम् लक्षणं च,चरकोक्त अनुमानस्य लक्षणम्, भेदाश्च, अनुमानस्य अन्योक्त भेदाः, पंचावयव वर्णनम्, लिंग-परामर्शः अन्वयकतिरेकी, केषलान्वयी, न्यायोक्त अनुमानस्य भेदाः, हेतोःस्वरुपम् भेदाश्च, अहेतुः, सदहेतुः हेत्वाभासः, व्याप्तिविमर्ष, दृष्टान्त-स्वरुपम् तर्कस्यस्वरुपं महत्व च, आयुर्वेदे । अनुमान प्रमाणस्योपयोगिता ।

२) आप्तोपदेश प्रमाण निरुपणम् - आयुर्वेद आप्तोपदेशस्य प्राधान्यं, तस्य, लक्षणं, स्वरुपं च आगमणप्रमाणम्, शास्त्रस्य लक्षणम्, ऐतिहय प्रमाणं च, निघण्टू, शध्दप्रमाणं, तर्कसंग्रहानुसारेण शध्दस्य लक्षणं भेदाश्च, चरकोक्त शध्दस्य लक्षण भेदाश्च वर्णनम् शध्दार्थ बोधक वृतिनां वर्णनम् वाक्य स्वरुपे एवं वाक्यार्थज्ञाने हेतुः आकांक्षा, योग्यता सन्निधिः, शक्तीग्रह, शक्तीग्राहक वर्णनम् च ।

गट ३ १) युक्तिप्रमाण निरुपणम् - युक्तिप्रमाणस्य अर्थः स्वरुपं, लक्षणं च, युक्ति प्रामाण्यविचारः युक्तिप्रमाणवैशिष्टयं च ।

२) उपमान प्रमाण निरुपणम् - उपमानप्रमाणनिरुपणम्, आयुर्वेद सममत उपमानस्य लक्षणम् आयुर्वेद तस्य उपयोगिता च ।

३) अन्य प्रमाण निरुपणम् - अर्थापत्ति निरुपणम् अनुपलब्धि, अभाव प्रमाणम्, सम्भवप्रमाणम् चेष्टाप्रमाणस्, परिषेश प्रमाणम् इतिहास प्रमाणम् च

विभाग ब

अंकाः ४५

गट ४ कार्यकारण भावः विविधवादाश्च - कारणस्य स्वरुपं भेदाश्च, समवायि असमवायिनिमित्त कारणांनां वर्मनम्, आयुर्वेदे कार्यकारणभावस्य महत्वम्, सत्कार्यवादः, असत्कार्यवादः, परमाणुवादः, विवर्तवादः, क्षणभंगुरवादः, पीलूपाकः, पिठरपाकः, अनेकान्तवादाश्च ।

गट ५ सृष्टियुत्पत्ति तत्वनिरुपणम् च-सृष्टि अथवा सर्ग निरुपणम्, प्रकृतेः अथवा अव्यक्तस्य महत्तत्वस्य अहंकारस्य चोत्पत्तिवर्णनम्, इंन्द्रियाणां पंचतन्मात्रानाम्, पंचमहाभुतानांचोत्पति वर्णनम् । तत्वनिरुपणं, तत्ववर्गीकरणं च, आयुर्वेदिय सृष्टिक्रम वर्णनम्, चरकोक्त चतुर्विशति तत्व वर्णनम् अष्टोप्रकृतयः, षोडशविकाराः, क्षेत्र-भेव्दयोः व्यक्त अव्यक्तयोः साम्यान्तर वर्णनम् प्रकृती पुरुषयोः साधर्म्य वैधर्म्य वर्णनमं, प्रकृती पुरुष संयोगं कारणम् त्रिगुणनिरुपणम् सत्वरजतमस्नां लक्षणानि, त्रिगुणांना, अन्योन्या श्रयत्वम्, पुनर्जन्म, चतुर्विध प्रमाणेन पुर्नजन्मसिध्द वर्णनम् मोक्ष अपुनर्भवयोः, सर्ग-सययोः, आधुनिकदृष्टया तुलनात्मकमध्ययनम् ।

गट ६ तंत्रयुक्तीविज्ञानीयम्- तंत्रयुक्तीपरिभाषा उपयोगिता, प्रयोजनम्, संख्या पंचदशविधं तंत्रयुक्ती व्याख्या, सप्तदशकल्पना, सप्तदशताच्छील्या एकविशती, अर्थाश्रमाः, तंत्रगुणाः, चतुर्दश तंत्रदोषा आयुर्वेददृष्टया व्यावहारिकमध्ययनम् ।

मौखिकम् **१) लघुसंग्रह पुस्तीका - १०** पूर्णाकाः ४५

आलोच्य ग्रंथाः -

१)	पदार्थ विज्ञान	-	आचार्य रामरक्ष पाठक
२)	आयुर्वेदिय पदार्थ विज्ञान	-	वैद्य रणजीत राय
३)	आयूर्वेद दर्शन	-	आचार्य राजकुमार जैन
४)	पदार्थ विज्ञान	-	काशीकर
५)	पदार्थ विज्ञान	-	बलवन्त शास्त्री
६)	कणाद गौतमीय	-	
७)	सांख्य तत्व कौमुदि	-	गजानन शास्त्री
१)	साइको पैथालोजी इन इंडियन मेडी.	-	डॉ. एस. बी. गुप्त
२)	चरक एवं सुश्रुत के दार्शनिक विषय का अध्ययन	-	ज्योतिर्मित्र आचार्य
१०)	आयुर्वेदिय पदार्थ विज्ञान	-	डॉ. अयोध्या प्रसाद अचल
१)	चरक - सुश्रुतएवं वाग्भट्ट के उपयोगी अंग	-	
१२)	पदार्थ विज्ञान	-	डॉ. रविदत्त त्रिपाठी

आयुर्वेदेतिहासः

विभाग - अ

प्रश्नपत्रम्-एकम् - ९० अंका

गट १ १) प्राग्वैदिकः प्रागैतिहासिकश्च कालः ।

२) वैदिककालस्य निर्धारणम्, आयुर्वेदस्य शाश्वतत्वमअनादित्वं च । वैदिककाले आयुर्वेदस्य स्थितिः । वेदेष्वायुर्वेदः, तस्योपवेदत्वम् ।

३) उपनिषत्स्वायुर्वेदः । पुराणेष्वायुर्वेदः व्याकरणे काव्यसाहित्येचायुर्वेदः कौटिल्यीयार्थशास्त्रे आयुर्वेदः । द्रमण बौध्द साहित्ययो आयुर्वेदः ।

४) आयुर्वेदावतरणम् । आयुर्वेदस्य आत्रेय, धन्वन्तर्यादि परम्परा । वेदकालीनांः आचार्याः -ब्रम्हाः, दक्षप्रजापतिः, अश्विनिकुमारौ, इन्द्रः, भास्करः, वरुणःप्रभृत्यः । समुद्रमंथनम् । अमृतोत्पतिः । धन्वन्तरिप्रादुर्भावः ।

गट २ १) भ्रमण वाङ्.मये आयुर्वेदस्य परम्परा । आयुर्वेदस्य साहित्यनिर्माणे जैना चार्याणामवदानम्

२) संहिताकासः, तस्यनिर्धारणम् । संहिताकाले आयुर्वेदस्य स्थितिः । आत्रेय धन्वतरी-संप्रदायौ उभययौ परम्परा । भारद्वाजः, पुनर्वसु आत्रेयः, दिवोदासः, धन्वन्तरिः, कश्यपः, हिरण्याक्ष, भार्ग्यः बाल्हीक, वायोर्विदः, कृष्णात्रेयः, कृष्णभारद्वाज प्रभृति ऋ षयः ।

३) संहिता प्रवर्तका आचार्यः - अग्निवेशः भेलः जतुकर्णः, पाराशरः हारीत क्षारपाणिः, सुश्रुतः, करवीर्यः, औरभ्रः, औषधेनवः, पौष्कलावतः गोपुरक्षितः, जीवकः निमिः विदेहः प्रभृत्यः ।

गट ३ १) प्रतिसंस्कतरि आचार्य - चरक दृढ, बलः नागार्जुनप्रभृतयः ।

२) संग्रहकालः - तस्य निर्धारणम् । संहिताग्रंथानां टीकाकाराणां-जेज्जटः - चक्रपाणिडल्हन गंगाधरवराहमिहिरः भट्टारहरिश्चन्द्रारुणद दीनामन्य-टीकाकाराणां च परिचयःकालः, विशिष्टघटनाक्रमाश्च ।

विभाग - ब

अंकाः ४५

गट ४ १) रसशास्त्रस्योद्भवकालः विकासक्रमश्च, रसशास्त्रस्य, महत्वम्, वैशिष्टयं व्यापकत्वम् च रसतंत्रप्रवर्तकानामाचार्याणां परिचयः कालश्च।

२) वृक्षविज्ञानम् पशुचिकीत्साविज्ञानं, चअनयोःद्वयोः विज्ञानयोः प्रवर्तकाः नकुलः अश्वघोषः, पालकाप्य, प्रभृतयः आचार्यः।

३) अर्वाचीनकालः कालावधिः, कालस्यास्य ग्रंथकतरिः, गणनाथसेनयामिनी भूषणयादवजी त्रिकमजी आचार्य प्रभृतयः।

गट ५ १) आयुर्वेदस्य सार्वभौमत्वम्। सुमेर-बाबुल, असुर-मिश्र-चीनं-फारस-अरब-कम्बुजादि दक्षिण पूर्व-देशेषवायुर्वेदस्य प्रसारः।

२) एलोपैथीजनकस्य हिपोक्रेटसस्योपरि आयुर्वेदस्य प्रभावः, यवैनैः भारतीयविषयाणामुपादानम्, भारतीयविदुषां ग्रीसगमनम् अलेक्जेण्डर द्वारा भारतालोकप्रसारः, ग्रीसभारतयोः पुराकालात् सम्बन्ध, ग्रीसदेशे शस्त्रवैद्यकस्यप्रसारः

३) भारतलोकप्रसारसम्बन्धि अशोकस्य शिलालेखाः।

गट ६ १) बृहत्त्रयी-लघुभयोरेतिहासिकमनुशीलनम्।

२) स्वातन्त्रोत्तरकाले आयूर्वेदस्य विकाससमन्धीगतिविधयः - शिक्षा परम्परायः विभिन्नसमितीनां गठनं सुझावाश्च। आयुर्वेदानुसन्धानसम्बन्धीगतिविधयः, विषयानुसार, ग्रंथलेखनप्रवृतयः विभिन्नविषयानवलम्ब्य लिखिताः ग्रंथा, वैद्यानां संगठनात्मकाः गतिविधयः।

३) आयुर्वेदियपत्रपत्रिकाणां प्रकाशनाप्रवृत्तिः, इतिवृतं विकासश्च।

४) विश्वस्वास्थ्यसंगठनम्

आलोच्यग्रंथाः

१) काश्यासंहिताया उपोद्वधातस्य भारतीय भैषज्यसमर्थन परिच्छेदः।
२) रसयोगमासागरस्य उपोध्दातः
१) प्रत्यक्षशारीरस्य उपोध्दातः
२) आयुर्वेद का इतिहास - वैद्य सूरमचन्द
३) आयुर्वेद सूत्र - पं. रामप्रसाद जी
४) आयुर्वेद का बृहत् इतिहास - वैद्य अत्रिदेव गुप्त
५) हिस्ट्री आफ आयुर्वेद - जी.एन.मुखोपाध्याय
६) इण्डियन मेडीसन इन दि क्लासीकल एज - वैद्य प्रियव्रत शर्मा

७)	वेदों मे आयुर्वेद	-	रामगोपाल शास्त्री
८)	वाग्भट विवेचन	-	वैद्य प्रियव्रत शास्त्री
९)	चरक चिन्तन	-	वैद्य प्रियव्रत शास्त्री
१०)	आयुर्वेद का वैज्ञानिक इतिहास	-	आचार्य प्रियव्रत शर्मा
११)	आयुर्वेद के प्रभावक जैनाचार्य	-	आचार्य राजकुमार जैन
१२)	जैनायुर्वेदसाहित्य का इतिहास	-	डॉ. राजेन्द्र प्रकाश भटनागर
१३)	अथर्ववेद एण्ड आयुर्वेद	-	करमरकर
१४)	हिस्ट्री ऑफ इण्डियन मेडीसीन	-	जाली
१५)	हिन्दु मेडीसीन	-	जिम्मर
१८)	आयुर्वेदिक मेडीसीन-पास्ट एण्ड प्रेजेन्ट	-	पं. शिव
१९)	अवर ग्लोरीयस हेरिटेज	-	डॉ. रुस्तमजी वकील
२०)	हिस्ट्री ऑफ आयुर्वेद	-	डॉ. कुटुम्बिया
२१)	साइंस एण्ड फिलासफी आफ इंडियन मेडिसिन	-	स. उडूप्पा के. एन.
२२)	हिस्ट्री ऑफ आयुर्वेद फ्राम प्रि मौर्यन टु कुषाण पीरियड	-	डॉ. ज्योतिर्मित्र
२३)	आयुर्वेदिक मटेरियल इन बुध्दिस्ट लिटरेचर	-	डॉ. ज्योतिर्मित्र
२४)	ल्युमनरीज आफ इन्डियन मेडिसिन	-	डॉ. श्रीकण्ठमूर्ति
२५)	एन्सीएन्ट साइन्टिस्ट	-	ओ. पी. अग्गी
२६)	आयुर्वेद इतिहास एवं परिचय	-	डॉ. रविदत्त त्रिपाठी
२७)	आयुर्वेदाचा इतिहास	-	वैद्य सिध्देश्वर विष्णु वडोदकर

अष्टांग हृदयम्
(सूत्र स्थानम्)

गूणांका: ९०

विभाग - अ

गट १ -	अध्याय १ ते ५	-	१५ गुण
गट २ -	अध्याय ६ ते १२	-	१५ गुण
गट ३ -	अध्याय १३ ते २०	-	१५ गुण
			४५ गुण

विभाग - ब

गट १ -	अध्याय २१ ते २६	-	१५ गुण
गट २ -	अध्याय २७ ते ३६	-	१५ गुण
गट ३ -	अध्याय ३७ ते ४०	-	१५ गुण
			४५ गुण

मौखिक गुणांक - ४५

रचना शारीरम्

प्रथम प्रश्न पत्रम् पूर्णांकाः ९०

विभाग - अ

गट १ शरीरोपक्रम -

शरीरशारीरयोः व्याख्या शारीरज्ञानप्रयोजनं, षडंगत्वं, शारीरशास्त्र विभागः मृतशोधनं संरक्षण च |

गट २ १) अभिनिवृत्ति शारीरम् -

धातुभेदेन पुरुषसंगठनं शरीरस्य पांचभौतिकत्वं सूक्ष्मत्वं च, कर्मपुरुषः शरीरस्य त्रिगुणात्मक, त्रिदोषमयत्वं, दोषधातुमलकत्वं च |

२) प्रमाण शरीरम् -

अंगुलिसंख्येयम् अंजलि संख्येयं च प्रमाण |

गट ३ गर्भशारीरम् -

गर्भस्य परिभाषा, सुक्ष्मगर्भशारीरं, धातु अवयवानां सुक्ष्मरचनात्मकं परीचय, शुक्र आर्तवं अन्तपुष्पं गर्भाधानं कोषविभजनं बीज - बीजभाग - बीजभागावयववानि, आनुबंशकी सिध्दांन्तः, लिंगभेदः गर्भविकासः, गर्भवृध्दि्टकराः भावाः देहप्रकृति सत्वप्रकृत्यादिः, गर्भपोषणं, अपरानिर्माण नाभीनाडी निर्माण, आल्हादयककारणानि, गर्भस्य मातृपरतन्त्र व्यापक स्तरनिर्माण, अंग प्रत्यंग निर्माणं, विविधसंस्थानानां विकासः तत् तत्सम्बन्धितानाम् विकृतयश्च |

विभाग - ब अंकाः ४५

गट ४ १) अस्थिशारीरम् -

अस्थनां संख्यानं, अस्थिस्वरुपं रचनाकार्यादि भेदपुरस्पर वर्णनं, समस्त अस्थ्नामस्थि भवन सम्पूवर्णनंच, प्रत्येकस्यास्थिनः शल्यतंत्रीयमहत्वं च |

२) सन्धिशारीरम् -

अस्थिसंन्धीनां, सामान्यरचना, सान्धिवैविध्यं, प्रकारः भेदाश्च, स्नायुमांसपेशिभि सम्बन्धितानां चेष्टानांवर्णनं, संधिना शल्यतंत्रीय महत्वं च |

गट ५ १) सिराधमनी स्त्रोतस शारीरम् -

रक्तवहसंस्थानस्य महत्वं हृदयस्य संरचना, सिराधमनीस्त्रोतसां व्याख्या संख्या- उत्पति स्थानं शाखा प्रशाखा वर्णनम् | धमनीसिराजालानां कार्याणांसादृश्यं कार्यभेदश्च शरीरस्य स्त्रोतोमयत्वम् |

२) लसिका संस्थानम् -

लसिका प्रणाली, लसिका ग्रन्थयः सिरा वहिन्यश्च |

गट ६ १) पेशीशारीरम् -

पेशीनां स्वरुपं स्थानानि, संख्या प्रकारा भेदाश्च तेषां उद्गमनिवेशाः, नाडी प्रदायाः कार्य विवरणांच | पेशीनां महत्व |

२) परिभाषा शारीरम् -

कुर्चः, कण्डराः, जलः, एवं संधात शारीरंच |

द्वितीय प्रश्न पत्रम्
विभाग - अ

पूर्णाकाः ९०
अंकाः ४५

गट २ १) कोष्ठं एवं आशय शारीरम् -

कोष्ठ - आशय शद्वयोर्व्याख्या, कोष्ठांगानि तेषां नमानिसंख्या च, उर प्रदेशस्योदर प्रदेशस्य च कोष्ठागानां, मुखादरश्य गुदपर्यनतं पाचनावयवानं, श्वास प्रश्वासावयानां, मुत्रवह संस्थानस्यावयवानां पुरुष - स्त्री जननांगानामवयवनां रचनास्थिती वर्णनम् च |

गट २ २) ग्रंथिशारीरम् -

स्मोत्स् निःस्मोत्सां ग्रंथिनां रचना वर्णनम् |

गट ३ १) कला शारीरम् -

कला परिभाषा, सप्तकलानां स्वरुपं, भेदाः, प्रयोजनं च हृदय फुप्फुसमस्तिष्कउदरगुहा संधि एवं वस्थितानां, विशिष्टकलानां वर्णनम् |

२) त्वक् शारीरम् -

त्वचः परिभाषा, स्वरुपम् भेदाः, प्रयोजनं च |

विभाग - ब

गट ४ १) उत्तमांगीय, नाडी संस्थान शारीरम् -

बृहन्मस्तिष्कः लघुमस्तिष्कः मध्यमस्तिष्कः उष्णीमषकः, सुषुन्माशीर्षः सुषुम्ना तथा तन्निबध्दाः नाडयः तथा शीर्षण्य नाडयः शरीरस्य समस्त परिसर नाडयः, स्वतंत्र नाडी संस्थान, अनुकम्पीपरानुकम्पीन नाडी चक्राणि |

२) तंत्रशारीरम् -

इडा, पिंगला, सरस्वती, प्रभृतयः, प्राच्योक्तनाडयः, षड्चक्रस्य वर्णनम् प्राच्योक्त उत्मांगीय मस्तुलुंगस्य वर्णनम् |

गट ५ मर्मशारीरम् -

मर्मशध्दस्य व्याख्या, संख्या, सीनादि वर्णनम्, विविधभेदाः, शल्यतंत्रीय महत्वम्, त्रिमर्मणा मुख्यत्वं च |

गट ६ १) अंगरेखांकानं एवं शरीरं विकीर्ण रचना वर्णनम् ।

२) इंन्द्रियशध्दस्य निरुक्तिः संख्या - ज्ञानेन्द्रियाणि कर्मेन्द्रियाणि इन्द्रियाधिष्ठानानां रचना वर्णनम् ।

प्रात्यक्षिक विषय

१) सम्पूर्ण शवच्छेदनम्

२) सम्पूर्ण अस्थिप्रदर्शनम् कोमलावयानां कोष्ठांगानां - प्रात्याक्षिकं ज्ञानम् ।

३) अंगरेखांकनम् शरीर - विकीर्ण रचनानायाः - प्रात्यक्षिकं ज्ञानम् ।

क्रियात्मक अंक विभाजनम्

पूर्णाकाः १८०

१)	विच्छेदित शरीर दर्शनं परिचयश्च	गुणाः - २५
२)	कोमलावयावनां दर्शनम्	गुणाः - २५
३)	अस्थ्नां परिचयः	गुणाः - २५
४)	मर्म शरीर परीचयः	गुणाः - २५
५)	पृष्ठशरीरेखांकनं क्ष-किरण चित्रेण परिचयः चित्रपुस्तकं च	गुणाः - २०
६)	दैनंदिन कार्यपत्रम्	गुणाः - १०
७)	वस्तुनिष्ठीपरिक्षणम् (स्पाटिंग)	गुणाः - २०
८)	मौखिक	गुणाः - ३०
		- १८०

आलोच्य ग्रंथा :-

१)	प्रत्यक्ष शारीरम्	-	गणनाथ सेन
२)	अभिनव शारीरम्	-	दामोदर शर्मा गौड
३)	परिषद्यं शध्दार्थ शारीरम्	-	दामोदर शर्मा गौड
४)	मानव शरीर	-	प्रो. दिनकर गोविन्द थत्ते
५)	मानवभ्रूण विज्ञान	-	प्रो. दिनकर गोविन्द थत्ते
१)	मानव अंक रेखाकन एवं शरीर विकीर्ण रचना	-	प्रो. दिनकर गोविन्द थत्ते
७)	मानव शरीर रचना विज्ञान	-	प्रो. मुकुन्द स्वरुप वर्मा
८)	बृहत्शारीरम्	-	वारीयर
९)	अभिनव शवच्छेद विज्ञान	-	हरीस्वरुप कुलश्रेष्ठ
१०)	दृष्टार्थ शरीरम्	-	वैद्य प.ग. आठवले
११)	मैन्यल आफ प्रैक्टीकल अनाटमी	-	कनिघम
१२)	चरक - सुश्रुत - वाग्भट्टानां शारीर सम्बन्धी अध्यायः	-	
१३)	दृष्टार्थ शरीरम्	-	वैद्य प.ग. आठवले

केंद्रीय भारतीय चिकित्सा परिषदेने पुरस्कृत केलेल्या "अनुवाद चंद्रिका" या पुस्तकातील पुढील प्रकरणांना ८० % गुण प्राधान्य द्यावे.

१) धातुरुप
२) शब्दांचे रुप. अ) नाम आणि सर्वनाम
१) क्रिया
२) वर्तमान कालीक कृदन्त
३) भूतकालीक कृदन्त
४) पूर्वकालीक कृदन्त
५) तुम प्रत्ययान्त शब्द
६) कृत्य प्रत्येय
७) शुध्दोशुध्दी विवके
८) निबंध रत्नमाला (प्रकरण क्र. २ ते १५) (अनुवादासाठी)

अनुवाद चंद्रिकेतील उर्वरित भागास २० % गुण प्राधान्य द्यावे.

संस्कृत पाठयक्रम

लघुसिध्दांत कौमुदी

८० % गुण प्राधान्य असलेला भाग

१) संज्ञाः-

१) माहेश्वर सुत्रः ।
२) हलन्त्यम् ।
१) अदर्शनं लोपः ।
२) तस्य लोपः।
३) आदिरन्त्येन सहेता ।
४) ऊकालौज् - ऱ्हस्व - दीर्घ - प्लुतः ।
५) मुखनासिकवचनौनुनासिकः ।
६) तुल्यास्य प्रयत्नं सवर्णम् ।
७) परः सन्निकर्षः संहिता ।
८) हलोनन्तरा संयोगः ।
९) सुप्तिन्तं पदम् ।

२) संधिः

((क) - अच् संधि)

१) इकोयणचि ।
२) एचौयवायावः ।
३) वान्तेयि प्रत्यये ।
४) अदेड्.गुणः ।
५) आद् गुणः ।
६) उरण रपरः ।
७) वृध्दिरादैचः ।
८) वृध्दिरेचि ।
९) उपसर्गाः क्रियायोगे ।
१०) तपरस्तत्कालस्य ।
११) भूवादयोधातवः।
१२) अचौन्त्यादि टि शकन्ध्वादिषु पररुपं वाच्यम् ।
१३) उपसर्गादृति धातौ ।
१४) एडिः पररुपम् ।
१५) अकः सवर्णे दीर्घः ।
१६) एडः पदान्तादति ।
१७) दूराद्धूते च ।
१८) प्लुतप्रगृहया अचि नित्यम् ।
१९) ईदूदेद द्विवचनं प्रगृहयम् ।
२०) इकोसेवर्णे शाकल्यस्य ऱ्हस्वश्च ।
२१) ऋत्यकः ।

((ख) - हल् संधि)

१) स्तोः श्चुनाश्चुः।
२) शात् ।
३) ष्टुना ष्टुः ।
४) अनाम्नवतिनगरीणामिती वाच्यम् ।
५) तोः षि ।

६)　झलांजशोन्ते ।
७)　यरौनुनासिकैनुनासिको वा ।
८)　तोर्लि ।
९)　खरि च ।
१०)　झयोहौन्यतरस्याम् ।
११)　शश्छोटि ।
१२)　शश्छोमि ।
१३)　मोनुस्वारः ।
१४)　नश्चोपदान्तस्य झलि ।
१५)　अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।
१६)　छे च ।
१७)　पदान्ताद्वा ।

((ग) - विसर्ग संधि)

१)　विसर्जनीयस्य सः।
२)　वा शरि ।
३)　स सजुषो रुः ।
४)　अतो रोरप्लुतादप्लुते ।
५)　हशि च ।
६)　भोग- भगोअधोअपूर्वस्य यौशि ।
७)　हलि सर्वेषाम् ।
८)　रोरि ।
९)　ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोणः ।
१०)　सौचि लोपे चेत्पादपूरणम् ।
११)　एतत्तदोः सुलोपौकोरनञ्समासे हलि ।

कारकाः

१)　प्रथमा - कर्ता कारक

१)　क्रियान्वयितं कारकं ।
२)　प्रातिपदिकार्य-लिंग - परिमाणवचनमात्रे प्रथमा ।
१)　सम्बोधने च ।

२)　द्वितीया - कारण कारक

१)　कर्तुरिप्सिततमं कर्म ।
२)　कर्मणि द्वितीया ।
१)　अकथितश्च दुहयात्च - - - - कृष्वहाम् ।

३)　तृतीया - कारण कारक

१)　साधकतमम् करणम् ।
२)　स्वतंत्रः कर्ता ।
१)　कर्तृकरणयोरतृतीया ।

४) चतुर्थी - सम्प्रदान कारक

१) कर्मणा समभिप्रैति स संप्रदानम् ।
२) चतुर्थी सम्प्रदान ।
३) नमः स्वस्तिस्वाहास्वधोलवषट्योगाच्च ।
४) रुच्यर्थानां प्रीयमाणः ।
५) धारेरुत्तमर्णः।
६) क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रति लोपः ।

५) पंचमी - अपादान कारक

१) ध्रुवमपायेपादानम् ।
२) अपादाने पंचमी ।
३) जुगुप्साविरामप्रमादार्थानामुपसंख्यानम् ।
४) भीत्रार्थानां भगहेतुः ।

६) षष्ठी - सम्बन्ध -

१) षष्ठी शेषे ।

७) सप्तमी - अधिकरण कारक -

१) अधिकरणे सप्तमि स्यात् ।

प्रत्ययाः

१) कृदन्त -

(क) कृत्य - १) तव्य २) अनीयर ३) केलीमर ४) यत् ५) अच् ६) व्यत् ।

(ख) पूर्वकृदन्त - १) ण्वुल २) तृच् ३) ल्यु ४) णिनि ५) अच् ६) क ७) अण् ८) ट ९) क्त १०) क्तवतु ११) शतृ १२) शानच् ।

(ग) उत्तरकृदन्त - १) तुमुन् २) धत्र् ३) क्तिन् ४) क्तवा ।

२) तध्दित - १) अल् २) इत्र् ३) ण्य ४) ढक् ५) हत्र् ६) मतुप् ७) इतच् ८) इमानिच् ९) तसिल् १०) त्रल् ११) दा १२) इति १३) इन् १४) तरप-इयसुन् १५) तमप्- इष्ठन् १६) मात्रच् ।

लघुसिध्दान्त कौमुदीतील अन्य भागास २० % गुण प्राधान्य असेल.

वैद्यकीय सुभाषित साहित्यम्

	८० % गुण प्राधान्याचा भाग आवश्यक (श्लोक संख्या)	२० % गुण प्राधान्याचा भाग आवश्यक (श्लोक संख्या)
१. अध्याय -१ वैद्यकशास्त्रविज्ञानीयम्	१,२,३,४,५	६
२. अध्याय - २ वैद्यकसंहिताविज्ञानीयम्	१,२,४,५,६,७,८	३,९,१०
३. अध्याय - ३ वैद्यकसंहिताप्रणेतृविज्ञानीयम्	४,५,६,८,९	१,२,३,७,१०,११
४. अध्याय - ४ चिकित्सामहात्म्यविज्ञानीयम्	१,४,६,७,८,९,१०	२,३,५
५. अध्याय - ५ रोगारोग्यविज्ञानीयम्	१,२,३,४,१८,२०,२३	५,६,७,८,९,१०,११,१२,१३,१४, १५,१६१७,१९,२१,२२
६. अध्याय - ६ व्यायामविज्ञानीयम्	१,२,३,५,६,१२,१३	४,७,८,९,१०,११,१४,१५
७. अध्याय - ७ प्राणायामविज्ञानीयम्	२,३,४,५,८,९,११, १२,१४,१६,१८	१,६,७,१०,१३,१५,१७,१९,२०, २१,२२
८. अध्याय - ८ स्नानविधिविज्ञानीयम्	१,३,४,५,६,१३,१४,१७, १८	२,७,८,९,१०,११,१२,१५,१६
९. अध्याय - ९ अन्तर्बाहय शौचविज्ञानीयम्	३,४,५,१२,१३,१९, २३,२५,२७	१,२,६,७,८,१०,११,१४,१५,१६, १७,१८,२०,२१,२२,२४,२६,२८, २९
१०. अध्याय - १० जलविज्ञानीयम्	१,४,५,७,९,१४,१६१९, २०,२१	२,३,६,८,१०,११,१२,१३,१५, १७,१८
११. अध्याय - ११ अन्नविज्ञानीयम्	१,२,३,५,६,७,८, १२,१६,१८,१९,२०	४,९,१०,११,१३,१४,१५,१७,२१
१२. अध्याय - १२ विविधशितपीतविज्ञानीयम्	१,२,४,१३,१६,१७,२०, २३,२४,२५,२७,२८,२९	३,५,७,८,९,१०,११,१२,१४,१५, १८,१९,२१,२२,२६,३०,३१,३२
१३. अध्याय - १३ भोजनविधिविज्ञानीयम्	१,७,९,१०,११,१२,१३, १९,२०,२१,२२,२७,२९, ३१,३६,३७,३८,३९,४०, ४१,४२	२,३,४,५,६,८,१४,१५,१६,१७, १८,२३,२४,२५,२६,२८,३०,३३, ३४,३५,४३,४४,४५

१४. अध्याय - १४ जीर्णाजीर्णविज्ञानीयम्	३,५,६,७,८,१०	१,२,४,९
१५. अध्याय - १५ पिपासाक्षुधाविज्ञानीयम्	४,५,११,१२,१४, १५,१६	१,२,३,६,७,८,९,१०,१३,१७
१६. अध्याय - १६ भोज्यद्रव्याणां स्वाद्वस्वादुताविज्ञानीयम्	१,२,४,५,८,९	३,६,७,१०,११,१२,१३,१४,१५, १६
१७. अध्याय - १७ मद्यगुणदोषविज्ञानीयम्	१,४,६,११,१२,१३,१६	२,३,५,७,१०,१४,१५
१८. अध्याय -१८ नैष्ठिकब्रम्हचर्यविज्ञानीयम्	१,२,३,८,१३,१८,१९, २०,२३,२४,२५२७,२८, २९,३०,३२,३३,३७	४,५,६,७,९,१०,११,१२,१४,१५, १६,१७,२१,२२,२६,३१,३४,३५, ३६
१९. अध्याय -१९ वैवाहिकब्रम्हचर्यविज्ञानीयम्	२,६,७,२६,२७,२८,२९	१,३,४,५,८,९,१०,११,१२,१३, १४,१५,१६,१७,१८,१९,२०,२१, २२,२३,२४,२५
२०. अध्याय - २० विषयविज्ञानीयम्	१,२,४,५,६,१४,२१,२२, ३२,३३,३४,३६,३७	३,७,८,९,१०,११,१२,१३,१५,१६, १७,१८,१९,२०,२३,३०,३१,३५, ३८,३९,४०

आयुर्वेदिक हितोपदेश

८० % गुण प्राधान्याचा भाग

१) आदर्श राष्ट्रस्य वैदिकी परिकल्पना |

२) शरीरक्षोपदेशः|

३) आयुर्वेद पदार्थः|

४) आयुर्वेद प्रयोजनम् |

५) संभाषाः विधिः |

६) ऋषीणामिन्द्रसमीपगमनं तत्कृता ग्रामवासगर्हणा च |

७) ग्राम्याहारः |

८) वयसोवस्थात्रयविभागः |

९) वातकलाकलीयोध्याय |

१०) अथतिस्त्रैषणीयोध्याय |

११) विमलविपुलबुध्देरपि |

१२) प्राणाभिसरा रोगाभिसराश्च वैद्या |

१३) भिषजः परीक्षा तद्गुणाश्च |

१४) चिकित्सायाः पादचतुष्टयम् |

१५) अथ भूतदयां प्रति |

१६) उभयज्ञ वैद्य प्रशंसा |

१७) सर्वो हि लोको बुध्दिमतामाचार्यः |

आयुर्वेदिय हितोपदेशातील उरलेल्या भागास २० % गुण प्राधान्य असेल.

शरीरक्रिया विज्ञान

प्रश्नपत्रे द्वै प्रत्येक -९० अंकाः
प्रायोगिक - १०० अंकाः
प्रथम पत्रम् गुणांक -१००
व्याख्यान - २१०
क्रियात्मक - ९०

विभाग -१

गुणांक :५०

गट १ "शरीर" शब्दस्य व्याख्या, शरीरस्य पर्यायशब्दानां परिचयः "क्रिया" पदस्य व्याख्या धातुमेदेन पुरुष संस्था परिचयशः य, षड्धातुपुरुषस्य चिकित्सीय महत्वं चार दोषधातू गुणात्मकं शरीरम् दोषधातूमलानी पंचभूतात्मक उत्पतिः त्रिगुण त्रिदोषाणां पारम्पारीक सम्बन्धो लोकस्य पुरुषस्य वा सांख्या दोषधातू, उपधातु मलानां व्युत्पतिः, निरुक्तिः, संख्याजन्म सामान्य परिचयः देहप्रकृति निर्माणम्, भेदाश्च, विविध प्रकृति पुरुषानां लक्षणानि, संचय प्रकोपं प्रसारादि षट् क्रियाकाला वर्णनम् दोषाणाम् विकारकारित्वं व्याधिजनकत्वं च, दोष मात्र क्षयवृध्दि कारणानिक लक्षणानिक च |

गट २ शरीर दोषाणां विस्तृतं ज्ञानम् वात पित्त-कफानां च निरुक्तम्ः, स्वरुपाणि, गुणा, कर्माणि स्थानानि भेदाश्च वर्णनम् दोषभेदानुसारेण सीान गुण कर्माणि च वर्णनम् |

गट ३ १) प्राणवायीः विशिष्ट कर्माणि, श्वास प्रश्वास प्रक्रिया, प्राणवह स्त्रोत ज्ञानम् (And Study of Respiratory System) श्वसनपथस्य ज्ञानम्, वायोः संनासः(And O_2, CO_2 carriage by blood) श्वसन क्रियायाः नियंत्रणाः (And Respiratory Centre) श्वासावरोधः (And Respiratory insufficiency) वृत्तिमश्वसनकर्मज (Artifical Respiration) प्राणायासगत वायुः तस्य महत्वं च, स्त्रोतोगत अवशिष्ट वायुवर्णनम् (Residual Air)

२) उदानवायोः विशिष्ट कर्मवर्णनम्, ध्वमात्मक एवं वर्णात्मक, शब्द (And Studu of speech) स्वरयंत्र सामान्य परिचयश्च (And study of Larynx and vocal cords) वाक् उत्पत्तिः नियंत्रणश्च (And study of speech center)

३) व्यानवायोः विशिष्ट कर्माणिः हृदय द्वारा रसरक्तस्य परिभ्रमणम् (And study of blood corculation) हृदय वर्णनम् (And study of heart) हृदगति वर्णनम् तस्य नियंत्रणम् (And study of cardies center, nervous control) हृत्कार्यावरोधः(And cardiac arrest) रक्तदाबः (blood pressure), नाडी ज्ञानं च वर्णनम् (And study of pulse)

विभाग ३ अंक : ५०

गट ४ शरीरस्य पोषणनम् पंचमहाभूतानुसारेण विविध आहारद्रव्याणि, रसानुसारेण आहार, द्रव्योत्पवयः भेदाः तथा स्वरुपनुसारेण तेषां वर्गिकरणम्, आहारद्रव्याणां घटकानि तेषां गुणकर्माणि च वर्णनं (And study of proximal elements of food) जीवनीयं तत्वज्ञानावस्थानां उत्पन्न लक्षणानि (And study of vitamins) वर्णनम्,

आहार परिणामकर भावाः पाकाग्निः, जठराग्निःअच्छपितं, भूताग्नि धात्वाग्नि नाम् वर्णनं च

गट ५ दन्त, जिव्हा, लालग्रंथि, ग्रसनिकामि अन्यं पाक क्रियायाः, म्हास्त्रोतासि पाकक्रिया निमितागानां क्रियायाश्च वर्णनम् (And study of digestive system and digestive taking place at various sites like month, stomach etc.) आहारपाकक्रिया, अवस्था पाकक्रियाश्च सम्पूर्ण वर्णनम्, सार किट् विभाजनं सारानुसारेण च (And study of digestion and obsorption)

गट ६ आहारेण, वातादि दोषात्काराः संपूर्ण वर्णनं च, सकृत क्रियायाः वर्णनम् प्रतिहारिणी सिहायाः वर्णनं तस्याः यकृत संबन्ध वर्णनं च (And liver function, portal veins etc.) आहारस्य सारभूतांशद्वारा रसादि धातोः उत्पत्ति वर्णनम् धातुपाक वर्णनम् एतत् सम्बन्धित विविधन्याय परिचयः मृदुमध्य-क्रुर कोष्ठ वर्णनम् आभाशय प्लीहा क्रियायाश्च वर्णनम् (And function of stomach, small intestine, spleen etc.)

द्वितीय प्रश्नपत्रम् गुणांक : १००

भाग क्र. अंकः ५०

गट १ १) आहारस्य रसधातोः उत्पत्ति वर्णनम् रसायनी क्रिया (And study of lymphatic system) रसधातोः स्थानगुणकर्माणि च रस क्षय वृध्दि, लाक्षणानिक, रसधातु प्रमाणम् अष्टविघमार वर्णनम् त्वक्मार पुरुषस्य लक्षणम् लसिकस्याः उत्पत्तिः कार्यम् (And study of lymph formation, transport and functions etc.)

२) रक्तधातोत्पत्ति, स्थानम्, रक्तवह स्त्रोतमः क्रिया वर्णनम् रंजक रसरागत्वम् शुध्द रक्तं लक्षणम्, रक्तस्य विशिष्टम् कार्यच वर्णनम् (रक्तस्य संगपम्), (Composition of blood) विविध रक्तपेशिका तुत्पत्ति, (Haemoropoesis process) रक्तस्कदन प्रक्रिया वर्णनम् (And study of blood clotting) रक्तवर्णनस्य ज्ञानम् (Study of Blood Groups, Study of “Blood” in various points lake Definition composition, formation, function etc.) रक्तसार पुरुषरुप लक्षणम्, रक्तधातोः वृध्दि क्षय लक्षणानि वर्णनम्

गट २ १) मांसधातू वर्णनम् - उत्पत्तिः, मांस -पेशी सूत्रस्य स्वरुपम्, गुणकर्म स्थान वर्णनम् मांसपेशी संकोच क्रिया, तज्जन्य परिवर्तन वर्णनं च (And study of muscle tissue in

various aspects like composition, structure, type, functions etc.) पांगमार पुरुषस्य लक्षणम्, क्षय वृध्दि लक्षणानि च,

२) मेदोधातू वर्णनम् - उत्पत्तिः, गुण, कर्म, स्थान, मेदोवह स्त्रोतवर्णनम् भेदसार पुरुष लक्षणम् तस्य क्षयवृध्दि लक्षणानि च (And study of Adipose tissue in various aspects like composition, function etc.)

३) अस्थिधातुवर्णनम् - उत्पत्तिः, स्वरुपं च अस्थि वातयोः आश्रयश्रयी भाव वर्णनम्, अस्थिवह स्त्रोतयां क्रिया वर्णनम् तस्य कार्यवर्णनम् अस्थि सार पुरुषस्य लक्षणम् धयवृध्दि लक्षणानि च (And study of Adipose tissue in various aspects like composition, functions etc.)

४) मज्जाधातुवर्णनम् - उत्पत्ति, तस्य स्वरुप, गुण, कर्माणि, स्गीनं च वर्णनम्, मज्जासार पुरुषस्य लक्षणम् क्षयवृध्दि लक्षणं च (Study of bone marrow and nervous tissue)

गट ३ १) शुक्रधातु वर्णनम् - उत्पत्तिः, स्थानम् शुक्रवहस्त्रोतसां वृष्णयोः क्रिया वर्णनम्, तस्य स्वरुपं लक्षणम् च, शुक्रसार पुरुषस्य लक्षणम् (And study of male and female genital system.)

२) ओज स्वरुप भेद - प्रमाणम्, कार्यम्, महत्वम् च तस्य स्थानम्, ओज बलमोश्च वर्णनम्, तस्य भेदः व्याधी क्षमता वर्णनम् (And study of immunity)

३) उपधातोत्पत्ति संख्या, स्तन्य स्वरुपं उत्पत्तिः, गुणकर्माणि, (And study of breast-milk) आर्तवोत्पत्तिः, भेदः, स्वरुपम्, आर्तवचकप्रक्रिया वर्णनम् (And study of menstrual cycle) त्वचा उत्पत्तिः भेद कार्याणि वर्णनम् च

भाग ख - ५० अंकाः

गट ४ १) आहारधातूमलानां संख्या, पुरुषमूत्रस्वेद मुख्यालानां उत्पत्तिः, साधम् कार्य च (And study of urine, faces, sweat) वृक्क, बस्ति, मूत्रवहस्त्रोतम् क्रिया वर्णनम् (And study of urinary system)

२) पंचज्ञानेन्द्रियाणां वर्णनम् तेषां अधिष्ठानम्, रुप, रस, गंध आदि ज्ञानग्रहण क्रियावर्णनम्, प्रत्येक ज्ञानेन्द्रियास्य केंद्रस्थानस्य परिचयः (And study of sensory organs, centers and sensory pathways)

गट ५ १) स्वतंत्र परितंत्र नाडी संस्थानस्य वर्णनम्, विविध संज्ञा वेष्टा क्षेत्राणाम् (Study of central nervous system and autonomous nervous system) अिडा, पिंगला, सुषुम्ना एव षटचक्र निम्णाणा.

२) मनसः स्वरुप, अणूत्वम्, एकत्वम्, ज्ञान कर्मेन्द्रियामत्वंचं, मनस्ः स्थानम्, संज्ञावह स्त्रोतम् वर्णनम्, मानस विषय वित्यादि वर्णनम् तस्य कार्यत्वम्, संकल्पत्वम्, इंद्रियनिग्रहत्म च (And study of mind) मनूः चेतयिता आत्मा तस्य गुणः, सुखदुःखानुभव, ज्ञानोत्पत्तिकारणम्, आत्मान्मनइंद्रिय विषय सान्निपात्वम् तस्य अभावः अज्ञानम्, निद्रा उत्पत्तिः स्वप्नोपतिश्च वर्णनम् (And study of sleep, dreams etc.) मनोवह स्त्रोतम् दोष वर्णनं च इंद्रियग्रहणं, ज्ञानसंवहनम्, प्राणस्य ज्ञानमयत्वं, धारकत्वं, बलदायकत्व च वर्णनम् हृदयास्थित गाधाकपितस्य अभिप्रेतार्थ साधकत्वम्, उदानव्यानवायोः इंद्रियप्रेरकत्वम् बुध्दिः सहकारत्वम् सारासार विवेकत्वं च, मानम शारिर दोषयोः पारम्पारिक संबंधः, तेषाः प्रभावः पुरुषभिन्नत्वे मनसः भिन्नस्वरुप वर्णनम् शारिरक्रियात्मक मनोविज्ञान तत्वविवेचनं च |

गट ६ १) ग्रंथीसंस्थानम् - विभिन्न अंत-स्त्रावी ग्रंथीनां वर्णनं, कार्य वर्णनम् च तेषां शारिर मानस प्रभाव वर्णनम् च तेषां क्षयवृध्दिजन्म लक्षणानां वर्णनम् च (Study of endocrine system, endorine glands etc.)

प्रात्यक्षिक विषय :-

१) धातु उपधातु सलग्नं सामान्यवस्थी परिचयः |

२) वातादि प्रकृति परिचय परीक्षणं च |

३) स्वस्थपुरुषे दोषधातुमलानां सामान्यप्रक्रिया प्रदर्शनं तस्य अभाव प्रदर्शनम् |

४) अणुविक्षण यंत्रस्य सामान्य ज्ञानम्, तस्योपयोगः (Study of microscope), शारीरीक परमाणुज्ञानं च |

५) मांसपेशी क्रियायाः, नाडीसंस्थान क्रियायाः मण्डुक्शरीरे परीक्षणात्मकं प्रदर्शनम् |

६) स्वाभाविक वैकृतिक च मूत्रावयव मात्र निर्धारणम् (Boutine urine examination)

७) रक्तपटिका निर्माणम् (Preparation of blood smear) रक्तश्वेतकणज्ञानं परिगणना (RBC and WBC count) प्रक्रियाज्ञानं च, रक्ते रंजक पित्तस्य परिक्षणम् (Heamoglobin estimation) तस्य प्राकृत, वैकृत प्रत्यक्ष ज्ञानम् |

८) हिमोग्लोबीनोमीटर, हिमोइटोमीटर, स्फॉग्मोमॅनोमीटर, स्फॉगोग्राफ आधी शारीरक्रियात्मक संबंधित यंत्रपरिचयः तेषां प्रायोगिकत्व ज्ञान प्रदर्शनम् च, रक्तवर्ग विभक्त अन्यज्ञानम् (Blood Group Examination) रक्तसंग्रह च विविध स्कंदनप्रवाह कालज्ञानम् प्रदर्शनम् च (Bleeding time and clotting time examination)

शारिरक्रिया विज्ञानम्

क्रियात्मक अंकविभाजनम्	पूर्णांकाः २००
दैनंदिनी कार्यविवरणम् पत्रम्	१०
दैनंदिनी प्रकृती परीक्षणम्	१०
आलेख (स्फॉगोग्राफ ई.सी.जी.)	१०
मंत्रण्णापरिचयः	२०
प्रयोगशालेय परिक्षणः	
प्रात्यक्षिक प्रकृतिपरिक्षणम्	५०
मार परिक्षणम्	
धातुउपधातु मलानां परिचयः	५०
दोषधातुमलानां सामान्यप्रक्रियाः	
धातुरेषु परिचयः	
मौखिकम्	२०
स्पॉर्टिंग, हिस्टॉलॉजी	३०

आलोच्य ग्रंथा :-

१)	अभिनव शारीरक्रिया विज्ञान	-	आचार्य प्रियवत् शर्मा
२)	आयुर्वेदिय क्रियाशरीर	-	वैद्य रणजीतराय देसाई
३)	दोषधातू मल विज्ञान	-	शंकर गंगाधर वर्तक
४)	प्राकृत दोषविज्ञान	-	आचार्य निरंजन देव
५)	त्रिदोष विज्ञान	-	उपेंद्रनाथ दास
६)	शारिर तत्वदर्शनम्	-	हिर्लेकर शास्त्री
७)	प्राकृत अग्निविज्ञान	-	पं. निरंजन देव
८)	आयुर्वेदिय शरीरक्रिया विज्ञान	-	डॉ. शिवकुमार गौड
९)	अभिनव शारिरक्रिया विज्ञान	-	डॉ. शिवकुमार गौड
१०)	देहधत्वाग्निविज्ञान	-	पं. हरिदत्त शास्त्री

११) चरक, सुश्रुत एवं वाग्भट के उपयोगी अंश